

RIZIKÁ ŠÍRIACICH SA PATENTOV NA ŽIVÉ ORGANIZMY

23.10. 2025

Patenty na rastliny sú momentálne horúcou témou v čase finalizácie dohody (tzv. trialóg EÚ) o potenciálnej deregulácii nových GMO (NGT). Čo takéto patenty umožňujú ich vlastníkom? Aké to má a môže mať dôsledky? Je vôbec morálne mať patent na živý organizmus?

FILOZOFIA ZA GM PLODINAMI A PATENTAMI NA PLODINY

V prvom rade by sme radi odpovedali na etický aspekt otázky patentovania. Patentovanie živých organizmov je v priamom rozpore s hodnotami našej organizácie. Ide o možný precedens, ktorý by mohol viesť k rozšíreniu patentovania živočíchov a potenciálne aj geneticky upravených ľudí. Dnes je takáto situácia pre nás zatiaľ nepredstaviteľná, no koľko súčasných vecí, ktoré sú dnes samozrejmosťou, bolo nepredstaviteľných pre našich predkov? Patentovateľnosť genómov mikroorganizmov nekomentujeme, nakoľko táto problematika v súčasnosti priamo nespadá do pôsobnosti našej organizácie.

Každá nová revolučná technológia vyvolávala v spoločnosti určité obavy z jej zavedenia. Napríklad počas priemyselnej revolúcie existovalo v Spojenom kráľovstve hnutie Ludditov, ktorí aktívne vystupovali proti a ničili tkáčske stroje z obavy, že spôsobia veľkú nezamestnanosť. Nakoniec sa to nestalo, pretože stroje znížili cenu tovaru a zároveň zvýšili dopyt, čo rozšírilo výrobu a v konečnom dôsledku aj počet členov robotníckej triedy. Tým sa v Európe začal proces masívneho presunu ľudí z poľnohospodárstva do priemyslu. To bolo však v čase rozmachu rodiaceho sa svetového kapitalizmu, ktorý naberal exponenciálny rast, a dnes dosahuje svoje limity. Klausom Schwabom popísaná 4. priemyselná revolúcia nespôsobí len ešte väčšie zníženie počtu súčasných pracovníkov robotníckej triedy, ale spustí aj proces znižovania počtu intelektuálne pracujúcich ľudí v dôsledku používania umelej inteligencie. Títo ľudia boli v dôsledku vedecko-technického pokroku v rozvinutých krajinách v 20. storočí postupne presunutí z priemyselnej výroby do sektoru služieb a intelektuálnej práce. Ak nenastane rapídna zmena systému hospodárenia, hrozí svetovému systému v 21. storočí kolaps, aký ľudstvo ešte nezažilo.

V rámci stále žijúceho techno-optimizmu mnohí vidia záchranu systému práve v nových technológiách, v rovnakom duchu sú ich proponentami prezentované nové GMO (NGT plodiny) ako určitá forma záchrany ľudskej potravinovej produkcie pred klimatickými zmenami, kvôli ktorým akože musíme urýchliť naše možnosti šľachtenia plodín, aby sme odvrátili hlad vo

svete. Už sme písali, že hlad vo svete nie je spôsobený zlými plodinami, ale systémom svetového hospodárenia, ktorý nedávno kritizoval aj pápež Lev XIV. počas stretnutia Svetového dňa jedla. Napriek tomu, že produkuje podstatne viac potravín, než potrebujeme, hlad vo svete stále pretrváva.

Rozumieme, že agrobiotechnologické spoločnosti, ktoré s použitím technológií bioinžinierstva a molekulárnej genetiky, ako CRISPR/Cas, vytvárajú GM plodiny, chcú svoj produkt ochrániť patentom. GM plodiny však nie sú potrebné a môžu spôsobiť, okrem iného, nebezpečné riziká pre prirodzený bióm planéty, nakoľko neexistujú dlhodobé výskumy týchto ani iných potenciálnych rizík spojených so starými, ale aj novými GMO. Sme presvedčení, že v ideálnom svete by sa výskum rizík takýchto geneticky modifikovaných plodín ešte dôkladne vykonával a GM plodiny by sa nepretláčali na naše polia.

Podobná situácia sa odohráva aj vo sfére umelej inteligencie (AI), kde vývojári a investori vyjadrujú nemalé obavy z toho, čo môže rýchly vývoj a zavádzanie AI do praxe spôsobiť — od vysokej nezamestnanosti až po ovládnutie alebo zničenie ľudskej civilizácie, nehovoriac o rastúcej nezdravej závislosti ľudí na AI, ktorí sú čoraz menej schopní vlastného úsudku. Avšak z dôvodu obáv zo straty potenciálnych ziskov a konkurencieschopnosti sa tento pokrok nedarí spomaliť, a dnes sa z tohto dôvodu rokuje aj o zmiernení tzv. AI aktu EÚ, ktorý doteraz nastavoval rozumné regulačné mechanizmy pre používané AI. Rovnaké obavy vnášajú do spoločnosti aj pro-GMO lobistické skupiny týkajúce sa údajnej straty konkurencieschopnosti v porovnaní s ostatnými krajinami. Práve naopak — dereguláciou nových GMO môže EÚ stratiť výbornú reputáciu svojich plodín ako jedných z najkvalitnejších na svete.

Patentovanie rastlín nepovažujeme za dobré z morálno-filozofického hľadiska, no patentovanie plodín predstavuje aj nemalé praktické riziká, ktoré predstavujeme nižšie.

NEKALÉ PRÁVNE PRAKTIKY

Patentové práva umožňujú vlastníčkovi patentu vymedzovať, čo môže byť s patentovaným organizmom vykonané. Dnes sú všeobecne známe praktiky niektorých biotechnologických korporácií. Spoločnosť Monsanto (dnes súčasť spoločnosti Bayer) v minulosti často využívala tieto práva tak, že zakazovala kupcom svojich semien si časť úrody odkladať na opätovné zasadenie. Rovnako sa tiež súdila a v konečnom dôsledku zrujnovala mnohých farmárov, ktorí semená od Monsanto nekúpili, ale ich rastliny boli skrížené s GM rastlinami Monsanto z okolitých polí.

OBMEDZOVANIE NEZÁVISLÉHO VÝSKUMU

Pomocou patentov biotechnologické spoločnosti znemožňovali nezávislý výskum GM plodín, pretože vedci si na účely výskumu mohli semená zadovážiť iba priamo od nich. Boli dodávané len pod podmienkou, že zverejnenie výsledkov výskumu musí byť schválený. Z tohto dôvodu aj existuje veľké množstvo vedeckých štúdií podporujúcich použitie GMO, pretože kritický pohľad a upozorňovanie na riziká a priame ohrozenie zdravia konzumentov boli znemožňované. Viac detailov o tejto problematike sa môžete dozvedieť v knihe GMO Myths and Truths (kapitola 5).

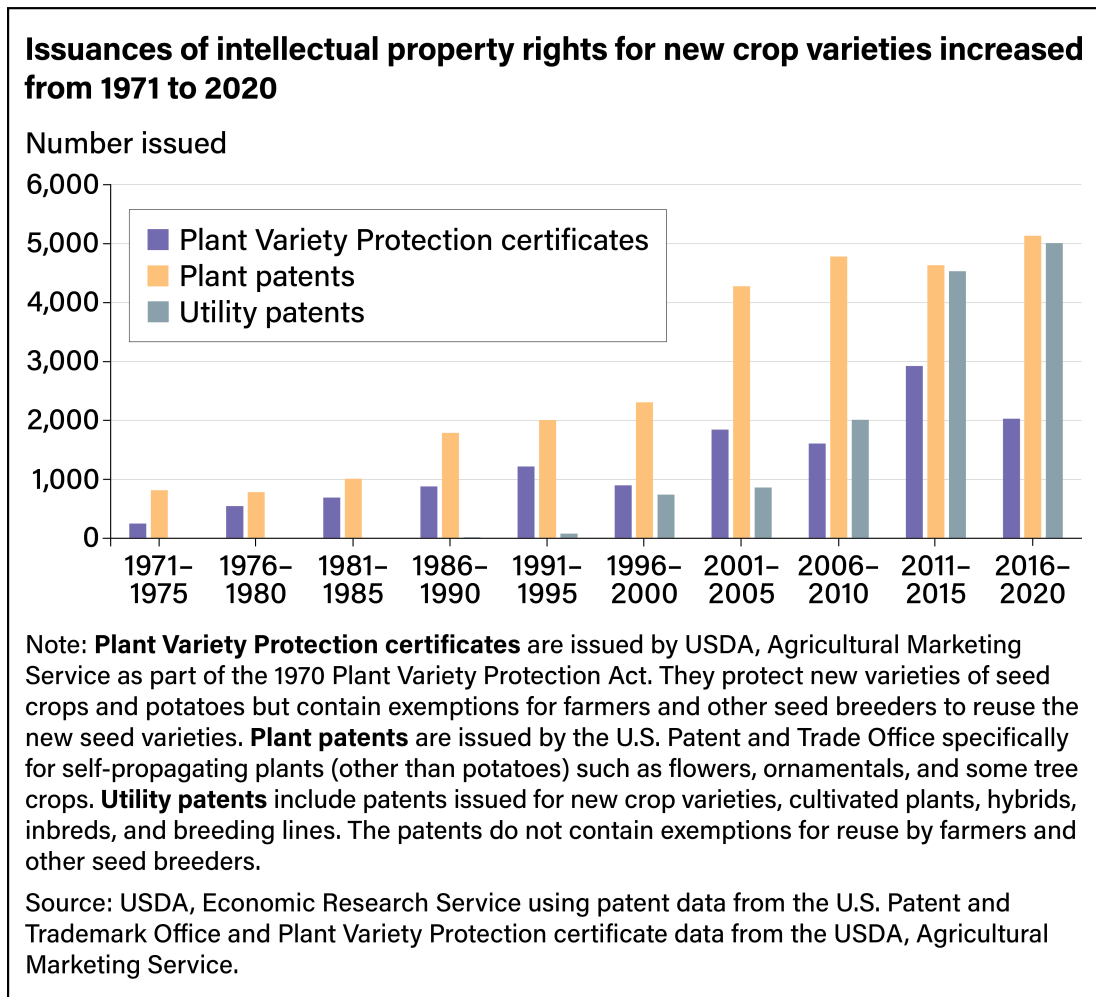
PATENTOVANIE KLASICKY ŠLACHTENÝCH RASTLÍN

Podľa európskej legislatívy je možné patentovať iba taký genóm, ktorý vznikne spôsobom, ktorý sa v prírode nevyskytuje, inými slovami: inou metódou než klasické šľachtenie. Z minulosti sú známe prípady, keď biotechnologické spoločnosti patentovali klasicky vyšľachtené rastliny s lepšími vlastnosťami aj tým, že do nich vložili vlastný gén. Podobné prípady patentovania genetických vlastností získaných klasickým šľachtením sú zaznamenané aj teraz v Európe. Ak by sa NGT GMO z hľadiska regulácie presunuli na rovnakú úroveň ako klasicky šľachtené rastliny, hrozilo by ešte častejšie patentovanie klasicky šľachtených rastlín a postupné stieranie hranice medzi šľachtením a genetickou úpravou. V knihe GMO Myths and Truths (15. kapitola je popísaný konkrétny prípad, kedy Monsanto vyšľachtilo sóju s nízkym obsahom kyseliny linolovej na produkciu olejov s nižším obsahom nezdravých trans tukov. Monsanto ju uviedlo na trh ako GM sóju Vistive®, ktorú si patentovalo pridaním génu zodpovedného za odolnosť voči glyfosátu. Sója s ešte nižším obsahom kyseliny linolovej bola vyšľachtená na Iowa State University, ktorá ju sprístupnila bez genetických modifikácií, no kvôli marketingu s nemalým rozpočtom u spoločnosti Monsanto sa o nej málo kto dozvedel v porovnaní s Vistive®.

ZVYŠOVANIE CIEN NOVÝCH OSÍV A PRÁVNE ZAŤAŽENIE

Šľachtitelia sú nútení, z dôvodu zamedzenia rizika žalôb, svoje novovyšľachtené rastliny testovať, či neobsahujú gén z veľkej databázy patentov. Toto vytvára extrémne časové a finančné zaťaženie pre šľachtiteľov, lebo kvôli náročným a drahým testom a potrebe právnej asistencie sa výrazne oddaľuje uvedenie novovyšľachtenej rastliny na trh. Tieto časové a finančné investície potrebujú šľachtitelia vrátiť, čo sa premieta v cenách ich produkcie. Šľachtitelia budú nútení testovať aj rastliny, ktoré by mohli byť kryté patentmi získanými pomocou nových genómových techník (NGT), lebo by im hrozili žaloby od nadnárodných spoločností, keďže genetickú zmenu vytvorenú pomocou NGT je možné vedecky testovať a identifikovať. Počet novopatentovaných rastlín dlhodobo každoročne stúpa, takýmto spôsobom by hrozilo, že zo šľachtiteľstva sa stane

vysokobyrokratizovaný sektor, v ktorom by prežili iba obrovské nadnárodné korporácie, čo dnes jednoznačne smeruje.

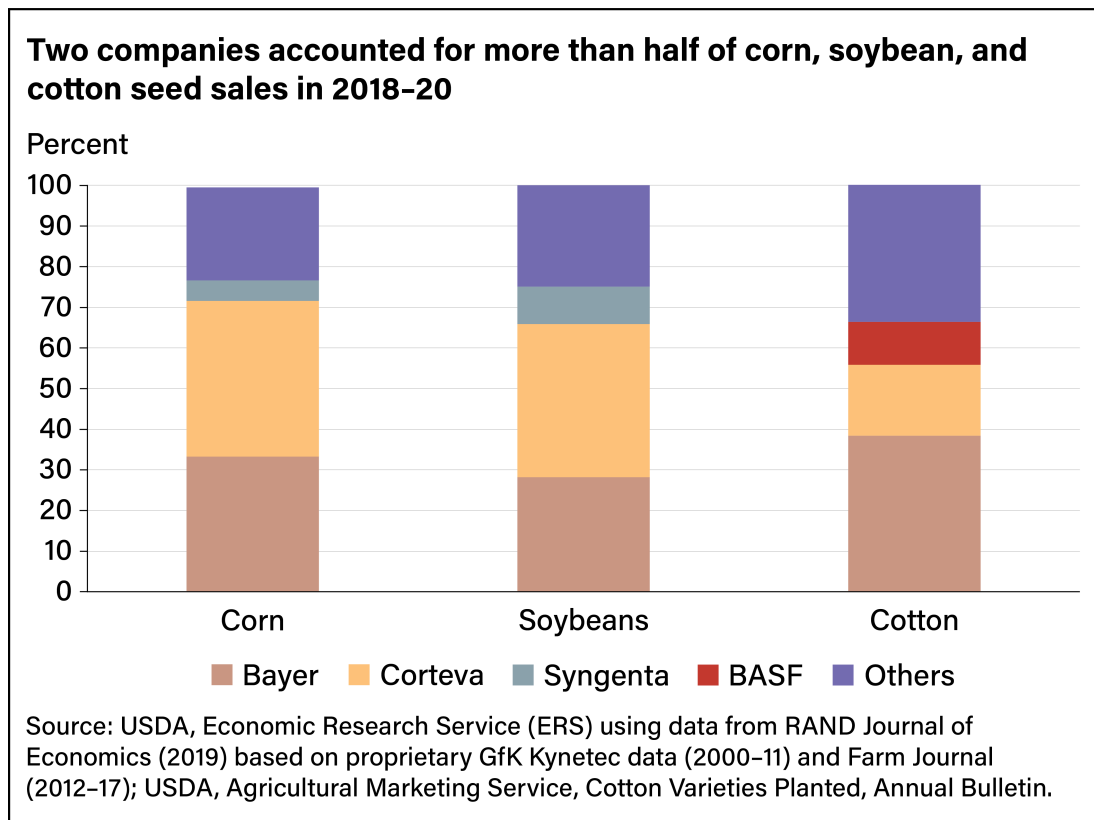
Obr. č. 1: Vydávanie práv duševného vlastníctva pre nové odrody plodín sa od roku 1971 do roku 2020 zvýšilo (USA), (zdroj: USDA)

Patenty na rastliny by v budúcnosti s vysokou mierou pravdepodobnosti spôsobili, že by sa proces uvedenia na trh novošľachtených rastlín oddialil a predražil, nastal by teda presný opak toho, čo pro-GMO loby dereguláciou NGT sľubuje.

MONOPOLIZÁCIA TRHU NADNÁRODNÝMI KORPORÁCIAMI

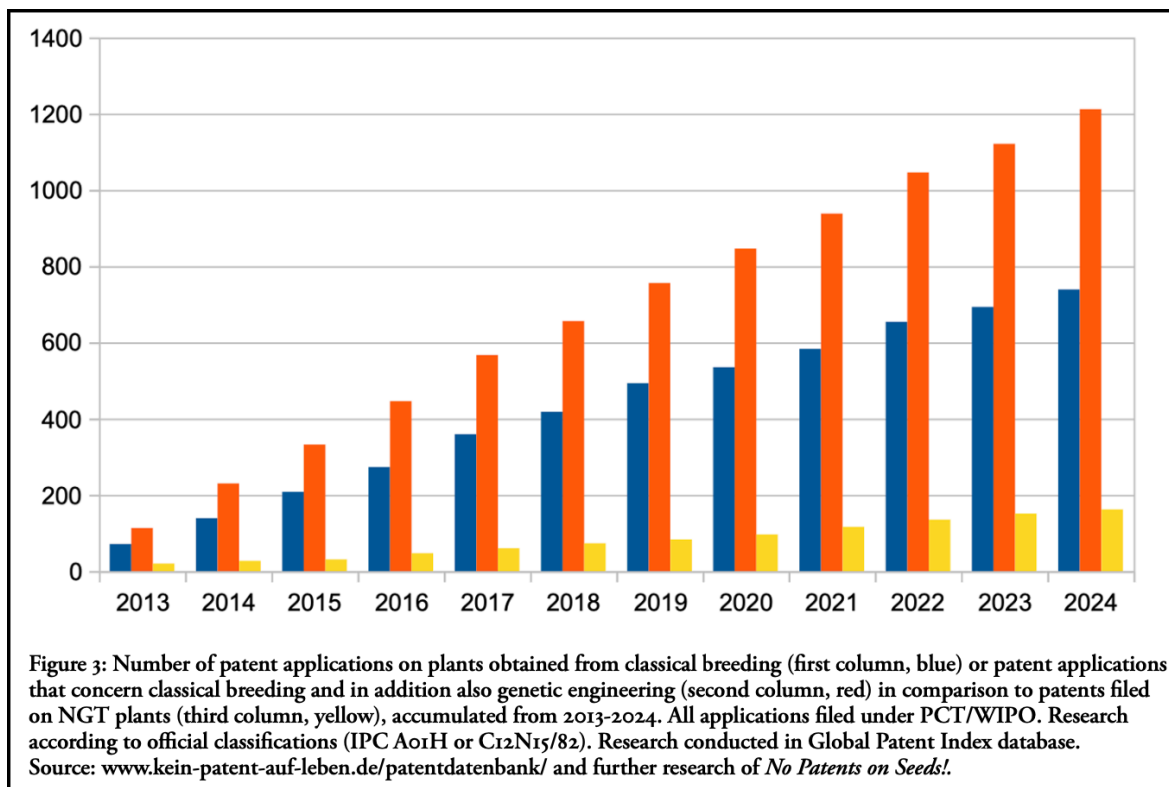
Ako bolo naznačené v predošlých odsekoch, tak rozšírenie GMO môže hypoteticky v budúcnosti viesť k tomu, že už nebudú dostupné rastliny, ktoré by neboli ovplyvnené genetickým inžinierstvom a celý byrokratický systém patentov na plodiny by spôsobil, že by trh ovládli iba nadnárodné korporácie, čím by vznikol oligopol dodávateľov osív pre poľnohospodárov, ktorý by mohol výrazným spôsobom ovplyvňovať ceny na trhu. Dôkazom je americký trh, ktorý má najdlhšiu históriu používania GMO vo veľkom rozsahu. Dve

spoločnosti pokrývajú viac ako polovicu trhu s kukuricou, sójou a bavlnou (viď obr. č. 2).

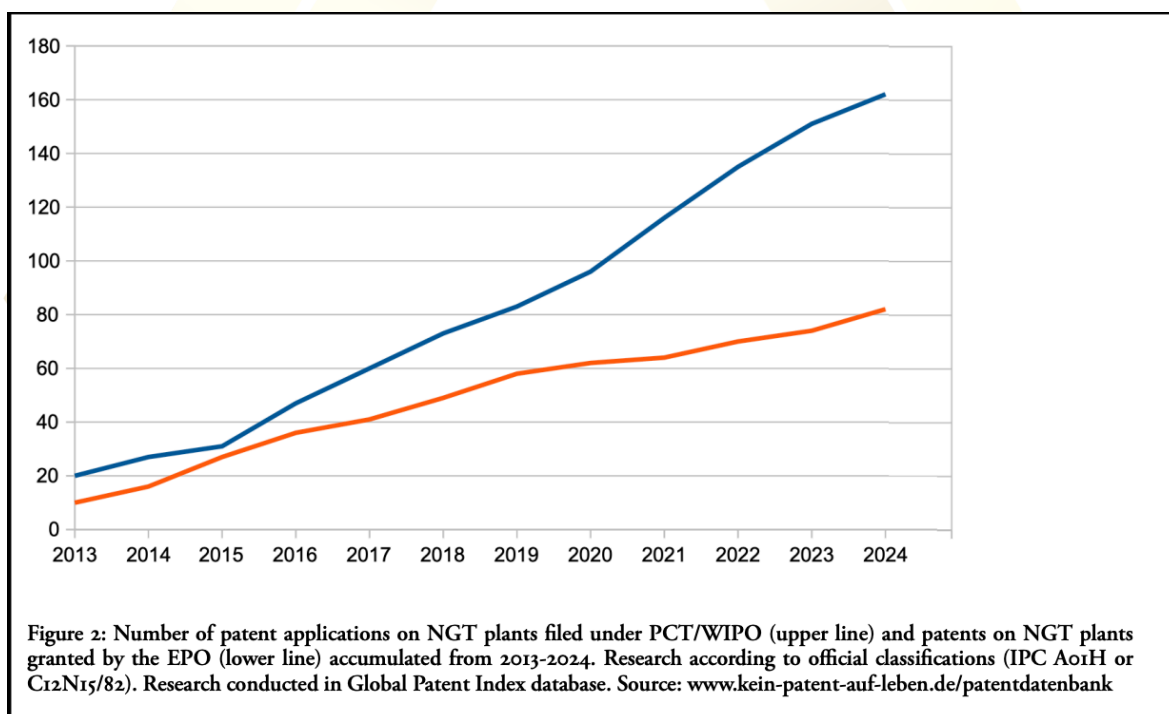

Obr. č.2: V rokoch 2018 – 2020 sa dve spoločnosti podieľali na viac ako polovici predaja kukurice, sóje a bavlníkových semien (USA), (zdroj: USDA)

K rapidnému rastu žiadostí o patenty dochádza globálne (viď obr. č. 3), kde sledujeme takmer lineárny rast žiadostí, ktorý dosiahol približne 2000 za rok 2024. Tento rastúci trend sa týka aj rastlín získaných pomocou NGT (viď obr. č. 4), ktorý má tendencie a predpoklady dosiahnuť vysokú úroveň v budúcnosti. V súčasnosti sú GMO rastliny získaných pomocou NGT výlučne v rukách nadnárodných korporácií.

Obr. č. 3: Počty žiadostí patentov na rastliny 2013-2024 (zdroj: No patents on seeds)

Obr. č. 4: Počty žiadostí patentov na NGT rastliny podľa PCT/WIPO (modrá krivka), počet schválených patentov podľa EPO (oranžová krivka), (zdroj: No patents on seeds)

Navyše je vysoko pravdepodobné, že vzhľadom na z globálneho hľadiska vyššie dane v EÚ by zisky nadnárodných agrobiotech spoločností odtekali do zahraničia, čo by s pravdepodobným výrazným oslabením lokálnej malej a strednej produkcie osív výrazne ovplyvnilo ekonomickú situáciu v agrosektore Európy.

ZÁVER

Rozumieme šľachtiteľom a agrobiotechnologickým spoločnostiam, ktoré si chcú ochrániť svoje investície, my však považujeme patenty na rastliny za hodnotovo mimo nášho morálneho spektra. Rovnako nepovažujeme nové GMO získané pomocou NGT za niečo, čo nevyhnutne potrebujeme. Naopak, v súčasnej nedostatočnej, netransparentnej a vedecky neobjektívnej diskusii považujeme nové GMO za vysoké riziko s takmer žiadnou návratnosťou. Patenty na rastliny pre nás predstavujú nasledujúce riziká:

- Likvidáciu poľnohospodárov nepoužívajúcich patentované rastliny nekalými právnymi praktikami;
- Oslabenie nezávislého vedeckého výskumu rizík spojených s GM-plodinami;
- Privlastňovanie si práv na rastliny získané klasickým šľachtením;
- Právne zaťaženie pre šľachtiteľov, predĺženie času uvedenia novovyšľachtených plodín na trh a zvýšenie ich ceny;
- Monopolizácia trhu s osivami nadnárodnými korporáciami a odliv ziskov z predaja osív do zahraničia.

Celú kampaň za dereguláciu nových GMO plodín spojenú s ich patentovaním považujeme za aktivitu nadnárodných spoločností, ktoré sa ňou snažia ovládnuť svetové poľnohospodárske trhy, čoho dôkazom podľa nás je rastúci počet patentov.

V súčasnosti je otázka patentovania rastlín v rámci trialógu stále otvorená. Parlamentu EÚ sa zatiaľ nepodarilo presadiť pozíciu za zrušenie patentov na rastliny, nakoľko je táto otázka mimoriadne komplikovaná, keďže je viazaná aj medzinárodnými dohodami o intelektuálnom vlastníctve.